

تحول تاریخی اصول و قواعد فهرست نویسی توصیفی با تأکید بر

فهرست نویسی آثار وابسته^۱

نوشته جمیله کوهستانی^۲

چکیده

هدف ها و کارکردهایی که برای فهرست در نظر گرفته شد ، اصول فهرست نویسی را تحت تأثیر قرار داد و به تدریج روشها تغییر و تکامل یافتند . اوج این تحولات را می توان در " قواعد تجدید نظر شده فهرست نویسی انگلومریکن ، ویرایش دوم " مشاهده کرد . هدف این مقاله ، تبیین تحول تاریخی اصول و قواعد فهرست نویسی توصیفی به ویژه قواعد مربوط به آثار وابسته است .

مقدمه

در فهرست نویسی مواد کتابخانه‌ای ، مجموعه‌ای از داده های کتابشناختی اثری که در دست فهرست نویسی است در پیشینه مربوطه ثبت می شود . برحسب نوع مواد : کتاب ، نشریه ، فیلم ، نوار و غیره . . . ، قواعد مربوط به نوشتن اطلاعات کتابشناختی تا اندازه‌ای با هم متفاوت است . به همین دلیل ، هر چه بر حجم و تنوع مواد کتابخانه‌ای افزوده می‌شود ، قواعد مربوط به فهرست نویسی نیز ، تغییر و تکامل می یابد^۳ .

در ابتدا مواد کتابخانه‌ای از تنوع و تعداد کمی برخوردار بودند ، به همین دلیل جستجو و بازیابی مدرک یا مدارک مورد نظر در فهرست ها بسیار ساده بود . اما به مرور زمان با

۱ - برگرفته از : جمیله کوهستانی " بررسی آثار وابسته و نوع وابستگی های آنها در متون فارسی از رویکرد فهرست نویسی " . به راهنمایی دکتر رحمت ا . . . فتاحی ، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع رسانی (گرایش اطلاع رسانی) . دانشگاه فردوسی مشهد - دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی ، بهار ۱۳۷۹ .

۲ - کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان .

۳ - تغییر و تکامل قواعد انگلومریکن در طول یک قرن گذشته و انتشار ویرایش های جدید نمونه‌ای از این امر می باشد .

اختراع چاپ و افزایش انواع انتشارات و نیز ظهور رسانه‌های جدید، مواد کتابخانه‌ای از تنوع بسیاری به ویژه از نظر نوع آفرینش آنها و روابطی که میان آنها وجود داشت، برخوردار شدند. این امر بازیابی آثاری را که به نوعی بهم وابستگی داشتند - به ویژه در فهرست‌های بزرگ - مشکل می‌کرد. از آنجا که آن قواعد ابتدایی که در فهرست‌ها به کار می‌رفت، جوابگوی این مشکل نبود، نیاز به قواعد و روشهای کامل‌تری برای انواع مواد کتابخانه‌ای و آثار وابسته به آنها احساس شد. قبل از پرداختن به سیر تحول قواعد فهرست نویسی، لازم است که تعریفی از فهرست و کارکردهای آن ارائه شود.

فهرست چیست؟

فهرست^۴ سیاهه‌ای از موجودی یک یا چند کتابخانه است. "اصطلاحنامه کتابداری" فهرست را "سیاهه‌ای از کتابها، نقشه‌ها و سایر مواد که برحسب طرح و نقشه معینی منظم شده باشد" تعریف کرده است (سلطانی، ۱۳۶۵: ۲۰۶). لیست‌های پیناکس^۵ که کالیماکوس (Callimachus, 310_240 BC) طرحشان را سه قرن قبل از میلاد در اسکندریه ریخت، از قدیمی‌ترین فهرست‌های شناخته شده کتابخانه است که فقط سیاهه ساده‌ای از منابع موجود در کتابخانه بود (وسیواناتان، ۱۳۷۲: ۸۸).

بطور سنتی، علت وجودی فهرست کتابخانه فراهم آوردن امکان دسترسی به منابع و مواد مورد نیاز و موجود در کتابخانه است. مواد فراهم آوری شده، فهرست نویسی و سازماندهی می‌شوند تا راهی برای دسترسی به آنها وجود داشته باشد. تعیین دقیق اینکه در مجموعه کتابخانه با نام مؤلف یا عنوان معین، مدرکی وجود دارد یا خیر و اگر وجود دارد جای آن کجاست، و نیز تعیین دقیق و سریع موادی که در کتابخانه درباره موضوع معینی وجود دارد و یافتن محل نگهداری آنها، با کمک فهرست امکان‌پذیر است.

4. Catalog

5. Pinakes

مسأله دستیابی^۶ در فهرست ها مسأله‌ای بحث برانگیز و با اهمیت است . دسترسی فیزیکی^۷ به مدرک از طریق اطلاعات کتابشناختی یعنی از طریق دسترسی کتابشناختی^۸ یکی از اهدافی بود که چارلزکاتر (Charles Ammi Cutter , 1837_1903) برای فهرست در نظر گرفت (Le Blanc , 1993 : 425) . لیلان (1993) دو نوع دسترسی را مطرح ساخته است :

الف - دسترسی کتابشناختی

ب - دسترسی فیزیکی

دسترسی کتابشناختی یافتن اطلاعات کتابشناختی منابع با استفاده از فهرست است ، اما در دسترسی فیزیکی ، دسترسی عملی به مواد مورد نظر است .

کارگردهای فهرست

“ چارلز امی کاتر ” یکی از اولین کسانی بود که هدفهای فهرست را به صورت مدون در قالب چند اصل بیان کرد . او در سال ۱۹۰۴ در اثر خود با عنوان “ قواعدی برای فهرست فرهنگی ”^۹ سرفصلی را مورد توجه قرار داد که به عنوان هدف های تهیه فهرست مطرح شده است (فتاحی ، ۱۳۷۷ : ۲۳) :

الف - قادر ساختن فرد به بازیابی کتابی که یکی از اطلاعات زیردرمورد آن معلوم باشد :

۱ . مؤلف

۲ ، عنوان

۳ ، موضوع

ب - نشان دادن آنچه که کتابخانه در اختیار دارد ، از طریق :

۴ . نویسنده مشخص

۵ . موضوع مشخص

۶. Access

۷. Physical access

۸. Bibliographic access

۹. Rules for a dictionary catalog

۶. شکل مشخص از نوشته

ج - کمک به انتخاب کتاب از نظر :

۷- ویرایش آن (جنبه های کتابشناختی)

۸- ویژگی آن (ادبی یا موضوعی)

کاتر راههای تحقق این هدفها را با اعمال مواد زیر عملی دانست :

الف - شناسه مؤلف با ارجاعهای لازم (برای بندهای ۱ و ۴)

ب - شناسه عنوان با ارجاعهای لازم (برای بند ۲)

ج - شناسه موضوع با ارجاعهای موضوعی (برای بندهای ۳ و ۵)

د - شناسه شکلی و شناسه زبانی (برای بند ۶)

ه - مشخص کردن ویرایش و چاپ همراه با یادداشتهای لازم (برای بند ۷)

و - یادداشتهای (برای بند ۸)^{۱۰}

بند الف برای گردآوری آثار یک نویسنده خاص ، بند ب برای گردآوری ویرایشها و نمودههای^{۱۱} گوناگون یک اثر و بند ج برای گردآوری آثار هم موضوع به کار می رود . همچنین بندهای د ، ه ، و برای بازایی اثر مورد نظر کاربر در مجموعه کتابخانه مورد استفاده قرار می گیرد . بطورکلی ، هدفهایی را که کاتر برای فهرست در نظر گرفته است ، اشاره به دو کارکرد عمده فهرست دارد :

الف - کارکرد بازایی^{۱۲}

ب - کارکرد گردآوری^{۱۳}

کارکرد بازایی تأکید بر یافتن یک اثر " مشخص " در میان آثار موجود در مجموعه کتابخانه دارد ، اما کارکرد دوم یعنی کارکرد گردآوری ، بر گردآوری آثار یک نویسنده

^{۱۰} - برای اطلاعات بیشتر بنگرید به :

Cutter , Charles A . " Rules for a dictionary catalog " in " Reader in classification and descriptive cataloging " edited by F. Ann Painter . _ Washington , D . C : Microcard Editions , 1972 .

11. Manifestations

12. Finding Function

13. Collocating Function

خاص و ویرایشها و نموده‌های یک اثر ویژه تأکید دارد (Fattahi , 1996 :20) . تحقق بخشیدن به این کارکردها، با فهرست نویسی توصیفی امکان‌پذیر است . درحقیقت ، کارکردهای فهرست ، چارچوب اصول و قواعد فهرست نویسی توصیفی را مشخص می سازد . از طرفی " گروه بررسی ملزومات کارکردی پیشینه های کتابشناختی " ^{۱۴} وابسته به ایفلا^{۱۵} هدفهای زیر را برای فهرست برشمرده است (IFLA Study . . . , 1997 : 8,9) :

الف - یافتن مدرک ^{۱۶}

ب - شناسایی مدرک ^{۱۷}

ج - انتخاب یک مدرک از میان مدارک مشابه ^{۱۸}

د - جایابی مدرک ^{۱۹}

هـ - نمایش معنادار اطلاعات کتابشناختی مدارک

بورسی این هدفها ، نشان می دهد که تأکید ایفلا بیشتر بر کارکرد بازیابی فهرست‌ها است و کمتر به کارکرد گردآوری توجه شده است .

با در نظر گرفتن این هدفها از یک سو ، همچنین افزایش تنوع در شکل خلق و پدید آمدن آثار (ویرایش ها ، ترجمه ها ، اقتباسها و غیره . . .) و نیز تأثیر فن آوریهای جدید بر فهرستها از سوی دیگر ، نیاز به قواعدی احساس گردید که مواد کتابخانه‌ای را توصیف کرده ، باعث یکدستی در فهرستها (و نهایت : کنترل کتابشناختی جهانی) شود و کارکرد فهرست ها را بخوبی نمایان سازد . این قواعد براساس نیاز ذکر شده ، توسط اشخاص متفاوت در طول زمان بتدریج شکل گرفت .

14. Study Group on Functional Requirments of Bibliographic Records

15. International Federation of Library Associations and Institutions

16. Find

17. Identify

18. Select

19. Obtain

هدف‌ها و کارکردهایی که برای فهرست در نظر گرفته شده اصول فهرست نویسی را تحت تأثیر قرار داد و بتدریج روشها تغییر کرده و تکامل یافتند. اوج این تحولات را می‌توان در "قواعد تجدید نظر شده فهرست نویسی انگلوامریکن، ویرایش دوم"^{۲۰}، مشاهده کرد. هر چند این قواعد نیز همچنان از سوی "کمیته مشترک تجدید نظر"^{۲۱} مورد تجدید نظر قرار می‌گیرد.

سیر تاریخی تحول قواعد فهرست نویسی توصیفی

با فهرست نویسی مدرک، در حقیقت امکان دسترسی به آن مدرک، در فهرست فراهم می‌شود. در همه قواعدی که در دو قرن گذشته در زمینه فهرست نویسی توصیفی تدوین شده، از شناسه‌هایی به عنوان نقاط دسترسی استفاده شده است. در واقع قواعد فهرست‌نویسی ابزار مهار رابطه‌ها در جهان کتابشناختی بشمار می‌روند (فتاحی، ۱۳۷۵: ۳۴) که با رشد مجموعه کتابخانه‌ها و ورود انواع جدید آثار و مواد کتابخانه‌ای، متحول شده‌اند. به عبارت دیگر، قواعد فهرست نویسی، در طول زمان، به تدریج راههای بیشتری از جمله نشان دادن رابطه میان آثار برای دسترسی به آثار فراهم کرده‌اند. بررسی روند تکامل قواعد مربوط به نشان دادن روابط کتابشناختی و نقاط دسترسی از نکات مهم و در واقع پیش نیاز فهم چگونگی مهار انواع روابط کتابشناختی در فهرستها می‌باشد.

قواعد اولیه

اولین مجموعه قواعد فهرست نویسی در نیمه اول قرن نوزدهم توسط "سراآنتونی پانیزی" (1797 _ 1879 Sir Antony Panizzi) برای کتابخانه "موزه بریتانیا"^{۲۲} در سال ۱۸۴۱ میلادی تهیه شد. پانیزی در سال ۱۸۳۱، زمانی کتابدار موزه بریتانیا شد که کتابخانه از نظر مواد کتابخانه‌ای بسیار غنی بود، اما نظم ضعیفی بر آن حاکم و بازیابی مواد بسیار مشکل بود. این امر باعث شد که پانیزی در سال ۱۸۴۱ قواعدی را برای فهرست کتابخانه

20. Anglo-American Cataloging Rules . Second Edition , 1988 Revision

21. Joint Steering Committee for the Revision of AACR

22. British Museum

تهیه کند که به " ۹۱ قاعده"^{۲۳} معروف شد. براساس این قواعد، فهرست بر مبنای الفبای نام منظم شد که وسیله‌ای برای بازیابی کتاب و همچنین سیاهه موجودی کتابخانه را نشان می‌داد (International Encyclopedia . . . , 1997 : 356). پانیتزی از سه نوع ارجاعات متقاطع^{۲۴} برای تحقق کارکرد فهرست خود، استفاده می‌کرد:

الف - ارجاع اسم به اسم^{۲۵}: از اشکال مختلف اسامی به یک اسم انتخابی به عنوان شناسه ارجاع داده می‌شود.

ب - ارجاع اسم به اثر^{۲۶}: از اسامی اشخاص حقیقی و حقوقی، نام همایش‌ها و اسامی جغرافیایی به اثر مربوطه ارجاع داده می‌شود.

ج - ارجاع اثر به اثر^{۲۷}: ارجاع از یک اثر که خود بخشی از یک اثر دیگر است، به اثر اصلی.

این سه نوع ارجاعات با عبارات See و See also در فهرست پانیتزی پیاده شد. ارجاع بند الف، برای گردآوری آثار یک نویسنده که تحت نامهای مختلف آثار خود را تعریف نموده به کار رفت. همچنین نامهای مختلف یک تنالگان را تحت یک نام واحد با استفاده از ارجاع بند ب گردآوری می‌کرد و ارجاع بند ج برای برقراری ارتباط بین دو اثر که با هم رابطه کتابشناختی دارند، استفاده می‌شد.

پانیتزی از سرعنوانهای شکلی^{۲۸} بسیاری در فهرست خود استفاده کرده بود که برای گردآوری آثار مشابه در کنار یکدیگر و به منظور برآورد کارکرد گردآوری فهرست به کار می‌رفت و آنها عبارت بودند از: " دانشگاهها"، " نشریات ادواری"، " فهرستها"، " فرهنگها"، " دایره المعارفها"، " مناجات نامه"^{۲۹}. کار پانیتزی آغازی بود برای تدوین

23. 91 Rules

24. Cross _ references

25. Name to name

26. Name to Word

27. Work to work

28. Form headings

29. Liturgies

قواعد جدید فهرستها توسط دیگران برای قواعد سی‌ویک گانه " چارلز کافین جوت " (Charles Coffin Jewett , 1816_1868) کتابدار کتابخانه " اسمیت سونیان " ^{۲۰} برای به ضابطه در آوردن سرعنوانهای موضوعی ، کاری بر مبنای قواعد پانیتزی بود (Internation Encycloedia . . . , 1997 : 451) . جوت در اثر خود با عنوان " طرح ایجاد فهرستی مبتنی بر یک الگوی معین از شناسه های جداگانه و کاربرد آن در تدوین فهرست عام کتابخانه عمومی ایالات متحده " در سال ۱۸۵۲ پیشنهاد تمرکز در امور فهرست نویسی را با تدوین فهرست مشترک برای چند کتابخانه ، ارائه داد (فتاحی ، ۱۳۷۷ : ۲۲) . جوت ، کار پانیتزی را دنبال کرد و با ارائه شناسه های بیشتر بر یکدست کردن فهرست ها تأکید داشت ، تا به توان فهرست مشترکی برای کتابخانه ها تدوین کرد .

قواعد کاتر

قرن نوزدهم شاهد ظهور قواعد دیگری بود که توسط " چارلز امی کاتر " تهیه شد . به دلیل نارسایی‌های فهرستهای رده‌ای ، کتابداران به فهرستهای فرهنگی توجه کردند . این رو ، کاتر در سال ۱۸۷۶ " قواعد فهرست فرهنگی " خود را منتشر کرد . ویرایش اول اثر او مشتمل بر ۲۰۵ قاعده و ویرایش چهارم آن که در سال ۱۹۰۴ منتشر شد ، ۳۶۹ قاعده را در برداشت (تامپسون ، ۱۳۶۶ : ۱۵۹) . مجموعه قوانین او هنوز هم قواعد معیار به حساب می آیند .

در این قوانین ، کاتر همچون پانیتزی از ارجاعهای متقاطع استفاده کرد ، منتهی کاتر برای ارجاعات فقط از کلمات See و See also استفاده نکرد ، بلکه از عباراتی توضیحی به شکل زیر بهره برد ، (Tillett , 1992) :

For a continuation , see . . .

For the previous Volumes , see . . .

با کمک این عبارتهای توضیحی ، کاتر بین پیشینه هایی که نوعی رابطه کتابشناختی دارند، ارتباط برقرار می کرد . به بیان دیگر ، او با یک عبارت ساده بین ویرایشها و نموده‌های گوناگون و یا بین چند جلد که تغییر نام یافته‌اند ، رابطه برقرار می ساخت . همچنین نسبت به

پانیتزی ، او از تعداد محدودی - از سرعنوانهای شکلی مثل دایرة المعارفها ، نمایه ها و نشریات در فهرست خود استفاده کرد .

همچنین ، کاتر سرعنوان شکلی^{۳۱} "مجموعه ها" را زیر هر سرعنوان شکلی که مورد نیاز بود ، به کاربرد (30 : 1992 ، Tillett) . او با اینکار نوعی رابطه کتابشناختی را میان پیشینه‌ها به نمایش می گذاشت . این تقسیمات شکلی ، هنوز در فهرستها مشاهده می شود . این امر اهمیت و ارزش کار کاتر را که با ساده ترین عبارتهای توضیحی ، رابطه کتابشناختی آثار را در فهرستها بیان می کرد ، نشان می دهد .

قواعد انجمن های کتابداری

تا پیش از پایان قرن نوزدهم ، انجمن های کتابداران آمریکا و انگلستان قوانین جداگانه‌ای برای فهرستها کتابخانه های خود تدوین کرده بودند . اما اولین همکاری این دو انجمن در سال ۱۹۰۸ با انتشار " قواعد فهرست نویسی : شناسه های مؤلف و عنوان " ^{۳۲} انجام شد (تامپسون ، ۱۳۶۶ : ۱۵۹) . اوج همکاری این دو انجمن در سال ۱۹۶۷ با انتشار اولین ویرایش " قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن " ^{۳۳} شکل گرفت .

همانطور که ذکر شد ، فهرستها در ابتدا فقط سیاهه‌ای دستنویس از موجودی کتابخانه بودند و تنها برای سیاهه برداری مورد استفاده قرار می گرفتند . پس از اختراع چاپ ، این فهرستها به صورت چاپی تهیه شدند . به مرور زمان که مجموعه‌ها رشد کردند ، تهیه و نگهداری فهرستهای چاپی ، بسیار دشوار و پرهزینه شد .

تا اواخر قرن نوزدهم استفاده از فهرستهای چاپی به شکل کتاب معمول بود اما به دلیل رشد مجموعه ها و مشکل تهیه و نگهداری فهرستهای چاپی ، استفاده از فهرستهای برگه‌ای متداول شد . در این نوع فهرست به راحتی می توان از شناسه های گوناگون و ارجاع های بسیار برای ارتباط بین پیشینه‌ها و نشان دادن برخی از رابطه‌های کتابشناختی استفاده کرد .

31. Form subheading

32. Cataloguing rules : author and title entries

33. Anglo _ American Cataloguing Rules

در اوایل قرن حاضر، کتابخانه کنگره چاپ و فروش برگه های فهرست خود به دیگر کتابخانه ها را آغاز کرد. با تولید وسیع برگه های چاپی کتابخانه کنگره و توزیع آن میان کتابخانه های دیگر توسط "هربرت پوتنام" (Herbert Putnam, 1861-1955) - کتابدار کتابخانه کنگره - نیاز به قوانینی مدون و یکدست برای فهرستنویسی مواد کتابخانه‌ای - فراتر از یک کتابخانه که پاسخگوی نیازهای سایر کتابخانه ها باشد - احساس شد و فهرست اهمیت بیشتری از یک سیاهه ساده یافت و به منزله کلید دستیابی به مجموعه کتابخانه تبدیل شد. در نتیجه قواعد بسیاری برای فهرستها به وجود آمد، از قبیل قواعد واتیکان (۱۹۲۰)، قواعد فهرستنویسی توصیفی کتابخانه کنگره (۱۹۴۹)، قواعد انجمن کتابداران آمریکا (۱۹۴۹) و غیره که بعضی از بین رفتند و بعضی سیر تکاملی خود را طی کردند.

نقد و بررسی این قواعد باعث بهبود آنها و تدوین قواعد جدید شد، از جمله نقد و بررسی قواعد انجمن کتابداران آمریکا توسط "سیمورلوبتسکی" (Seymour Lubetzky) در سال ۱۹۵۳. لوبتسکی طولانی بودن، تکراری و گمراه کننده بودن برخی قواعد و نیز عدم وجود نظم منطقی در آن را مورد انتقاد قرارداد (فتّاحی، ۱۳۷۷: ۱۲۶). در نتیجه انتقاد لوبتسکی، انجمن کتابداران آمریکا کمیته‌ای را به سرپرستی خود وی، مأمور تجدید نظر در قواعد کرد که نتیجه آن در سال ۱۹۶۰ با عنوان "قواعد فهرستنویسی برای شناسه های مؤلف و عنوان" انتشار یافت که در مقدمه آن هدفهای فهرست بیان شده است (فتّاحی، ۱۳۷۷: ۲۶). در حقیقت، به کاربردن این نوع شناسه ها در فهرست، برای تحقق کارکرد گردآوری فهرستهاست که بعضی از رابطه های کتابشناختی آثار را برقرار می سازد. لوبتسکی - که تحت تأثیر قواعد کاتر قرار داشت - دو هدف اصلی فهرست کتابخانه را چنین بیان می کند (تامپسون ۱۳۶۶: ۱۶۲):

- نخستین هدف فهرست این است که فوراً به استفاده کننده نشان دهد که آیا کتاب مورد نظر او در کتابخانه هست یا خیر (کارکرد بازیابی یک اثر معین)

- دومین هدف فهرست این است که فوراً به استفاده کننده نشان دهد که کتابخانه با اتخاذ چه شیوه ای واحد برای ذکر نام نویسندگان، چه کتابهایی از نویسندگانی معین و چه ویرایشها ترجمه هایی از اثری معین دارد (کارکرد گردآوری).

دومین هدفی را که لوبتسکی برای فهرستها در نظر می‌گیرد اشاره به “ کارکرد گردآوری
“ فهرستها دارد که تحقق این امر با یک سرعنوان متحدالشکل^{۳۴} امکان پذیر است .

کنفرانس پاریس

مهمترین رخدادی که در اواسط قرن بیستم در زمینه فهرستنویسی به وقوع پیوست ،
برگزاری کنفرانس بین‌المللی در مورد اصول فهرستنویسی در پاریس^{۳۵} بود . در این
کنفرانس که نمایندگان پنجاه و سه کشور و دوازده سازمان بین‌المللی حضور داشتند ،
بیانیه‌ای منتشر شد که به “ بیانیه پاریس “ یا “ اصول پاریس “ مشهور شد . این بیانیه تا
اندازه‌ای تحت تأثیر قواعد لوبتسکی قرار داشت . این اولین قدم در راه توافقهای بین‌المللی
در زمینه فهرستنویسی توصیفی محسوب می‌شد (فتاحی ، ۱۳۷۷ : ۲۶) و راه را برای
اقدامات بعدی از جمله تهیه “ استاندارد بین‌المللی کتابنامه نویسی توصیفی “^{۳۶} در سال
۱۹۷۴ هموار کرد . این استاندارد راهنمایی برای توصیف مدارک کتابشناختی^{۳۷} است که در
قواعد فهرستنویسی جاری در سطح بین‌المللی اجرا می‌شود .

در کنفرانس پاریس کارکردهای فهرست بشرح زیر ، مورد تصویب قرار گرفت (فتاحی ،
۱۳۷۵ : ۳۵) :

۲ - فهرست کتابخانه باید ابزار مؤثری برای اطلاع از موارد زیر باشد :

۱-۲ . آیا کتابخانه کتاب خاصی را که اطلاعات زیر از آن در دست است دارد ؟

الف - نام نویسنده و عنوان

ب - عنوان به تنهایی (چنانچه نام نویسنده و عنوان برای شناسایی کتاب مناسب یا

کافی نباشد)

۲-۲ . الف - چه آثاری از یک نویسنده خاص

ب - چه ویرایشهایی از یک اثر خاصی در کتابخانه موجود است ؟

۳۴. Uniform heading

۳۵. International Conference on Cataloguing principles , Paris , 1961

۳۶. ISBD = International Standard Bibliographic Description

۳۷. Bibliographic item

این هدفها نیز همچون هدفهایی که کاتر برای فهرست در نظر گرفته بود، به دو کارکرد عمده آن اشاره دارد. هدف " ۱-۲. الف و ب " به کارکرد بازیابی اشاره دارد که با شناسه‌های نویسنده و عنوان تحقق‌پذیر است و هدف " ۲-۲. الف " با استفاده از یک نام متحدالشکل برای نویسنده امکان‌پذیر می‌شود. به عنوان مثال، در مورد نویسنده‌ای که با چندین نام مستعار در کنار نام حقیقی خود، آثاری را منتشر کرده است، تنها تحت یک نام واحد می‌توان به کلیه آثار او که در مجموعه کتابخانه است، دسترسی یافت و آنها را کنار هم دید.

برای تحقق هدف " ۲-۲. ب " یعنی گردآوری صورتهای گوناگون یک اثر، می‌توان از سرشناسه یکسان و عنوانهای قراردادی استفاده کرد. تحقق این هدفها، خصوصاً هدف دوم است که کار فهرستنویسی را ارزشمند و در عین حال کاری پژوهشی و دشوار می‌سازد (فتاحی، ۱۳۷۵: ۳۵).

قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن

مهمترین قواعد فهرستنویسی که مقبولیت جهانی یافته و در سطح بین‌المللی استفاده می‌شود، قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن است. اولین ویرایش این قواعد (۱۹۶۷)، ثمره تلاش افراد بیشماری بود که سالها در زمینه فهرستنویسی کار می‌کردند. این قواعد، مجموعه قوانینی است که برای تهیه شناسه‌های فهرست و یکدست کردن آنها به منظور راهنمایی فهرستنویسی تدوین می‌شود (سلطانی، ۱۳۶۵: ۲۲۱).

این ویرایش تحت تأثیر عقاید لوبتسکی و اصول پاریس، فصل چهار خود را به عنوانهای قراردادی به منظور برآورد دومین کارکرد فهرست اختصاص داد و بالغ بر هفتاد و پنج قانون برای عنوانهای قراردادی یا سرعنوان شکی تدوین کرد (Tillett, 1992) همچنین، نظم منطقی و تأکیدش بر روی نقش نویسنده (پدید آورنده) از امتیازات آن محسوب می‌شود (فتاحی، ۱۳۷۷: ۲۷).

بعد از انتشار این قوانین ، لوبتسکی (در گزارش خود در سال ۱۹۶۹ با عنوان (Principles of Cataloging) در تأیید نیاز به این قوانین ، بیان داشت که به کارگیری قوانین موجب می شود تا :

۱ - کار فهرستنویسی به دلیل ارائه راهنما برای فهرستنویسی تسریع شود .

۲ - یکدستی و ثبات در طرز عمل با مواد کتابخانه‌ای رعایت شده و از بی‌نظمی فهرستها جلوگیری کند .

۳ - در امر فهرستنویسی ، تعاونی در بین کتابخانه ها سهولت ایجاد شده و به اقتصاد کتابخانه ها یاری رساند (Le Blanc , 1993 : 425) .

هنگامیکه قواعد انگلوامریکن یک (۱۹۶۷) تهیه شد ، کتابخانه ها تازه استفاده از رایانه را آغاز کرده بودند و هنوز در امور مربوط به فهرست و فهرستها ، از آن بهره زیادی نمی بردند اما بر اثر استفاده بیشتر از رایانه برای ایجاد فهرستها ، قواعد انگلوامریکن یک ظرفیت لازم برای برطرف کردن نیازهای فهرستها در محیط جدید را نداشت . همچنین ، بدلیل افزایش تنوع در شکل آثار (کتاب ، مجله ، گزارش ، فیلم ، نوار ، پایان نامه و غیره) ، که خود موجب رشد مجموعه‌ها و در نهایت افزایش پیشینه‌ها در فهرستها شد ، نیاز به نشان دادن رابطه بین آثار در فهرستها ، احساس شد . بتدریج در قواعد بعدی به کارکردهای فهرست بویژه کارکرد گردآوری ، توجه بیشتری شد و این کارکرد در تدوین قواعد جدید و یا اصلاح قوانین موجود ، مدنظر قرار گرفت .

در دهه ۱۹۷۰ وجود چندین عامل نیاز به تغییرات را مطرح کرد ، از جمله تجدید نظر تدریجی در قواعد انگلوامریکن ۱۹۶۷ ، توسعه و به کارگیری ISBD ، کاربرد ISBD به منظور استاندارد کردن توصیف و آماده سازی برای استفاده در رایانه ، استفاده کتابخانه کنگره از این قواعد ، گسترش استفاده از رایانه - که خود باعث توسعه فرمت مارک (MARC) و فهرستهای رایانه‌ای شد - رشد خدمات کتابشناختی تعاونی ، تکثیر رسانه‌های جدید و مواد غیرکتابی (نوار ، فیلم ، موسیقی و نظایر اینها) .

ویرایش دوّم انگلومریکن نتیجه همکاری چندین کتابخانه و انجمن کتابداران است . نمایندگان از انجمن کتابداران آمریکا (ALA)^{۳۸}، کتابخانه بریتانیا (BL)^{۳۹}، کمیته کانادایی فهرست نویسی (CCC)^{۴۰}، انجمن کتابداران انگلستان (LA)^{۴۱} و کتابخانه کنگره (LC)^{۴۲} کمیته‌ای تشکیل دادند که ویرایش دوم انگلومریکن را بوجود آورد .

در انگلومریکن ویرایش دو ، اساس کار تغییر نیافته است . تعدادی از اصول و هدفها مانند ویرایش اوّل است . در حقیقت ، ویرایش دوّم ، دنباله کار ویرایش اوّل و دنباله اصول تدوین شده توسط پیشروانی مثل پانیتزی ، جوت و کاتر می باشد . متن قواعد به دو بخش کلی تقسیم شده است : بخش اول توصیف کتابشناختی مواد کتابخانه‌ای اعم از کتابی و غیرکتابی است و بخش دوم به انتخاب و شکل شناسه ها اختصاص یافته است . برای بخش اوّل یعنی توصیف کتابشناختی مواد کتابخانه‌ای از قواعد ISBD پیروی شده است .

در این ویرایش ، همچون دیگر قواعد ، قوانینی برای انتخاب و شکل نقاط دستیابی (شناسه‌ها) در نظر گرفته شده است . با توجه به اهمیت عنوانهای قراردادی در فهرست نویسی قواعد فهرست نویسی انگلومریکن دو (AACR2) یک فصل کامل را به آن اختصاص داده است . فصل بیست و پنج ، عنوانهای قراردادی را برای مواردی پیشنهاد می‌کند که یک اثر در نموده‌های زیاد و با عنوانهای متفاوت مثلاً در ویرایش ها و ترجمه‌های گوناگون ظاهر شده باشد . در عین حال ، استفاده از عنوانهای قراردادی اختیاری اعلام شده است ، یعنی اجباری در استفاده از آنها نیست که این امر یک مشکل اساسی در کارکرد گردآوری آثار مرتبط به حساب می‌آید .

در این ویرایش . از عنوانهای قراردادی به منزله وسیله‌ای برای تحقق چند کارکرد فهرست یاد شده است : گردآوری آثار ، برای تمایز بین عنوانهای مشابه یا همانند ، و برای

38. American Library Association

39. The British Library

40. The Canadian Committee on Cataloguing

41. The Library Association

42. The Library of Congress

ارتباط بین نموده‌های مختلف یک اثر به کار می‌رود (Tillett , 1992) و با استفاده از آن می‌توان کارکرد دوم فهرستها یعنی کارکرد گردآوری را تحقق بخشید و این مسأله با اختیاری بودن اصل عنوانهای قراردادی در تناقص است .

تأثیر قواعد پانیتزی و کاتر را می‌توان در قواعد انگلومریکن دو مشاهده کرد . برای استفاده از عنوانهای قراردادی به منظور ارتباط بین نموده‌های یک اثر ، قوانین ۱۹۴۱ انجمن کتابداران آمریکا ، به فهرستنویس اجازه داده است که شناسه‌ای ساختگی برای گردآوری همه خلاصه‌ها و نموده‌های یک اثر به منظور ارتباط آنها با یکدیگر ایجاد کند . اما پانیتزی و کاتر هر دو از عنوانهای استاندارد شده برای ویرایش‌های مختلف اثر استفاده کردند . پانیتزی از عنوان استاندارد یا قراردادی Bible برای گردآوری همه قسمت‌های کتاب مقدس یا کل آثار استفاده می‌کرد . کاتر نیز عنوانی را که بیشتر شناخته شده بود ، به منزله عنوان قراردادی به کار می‌برد (Tillett , 1992) .

همانطور که گورمن (1990) بیان داشته است ، چهار نوع نقاط دسترسی (شناسه) توسط فهرستنویس برای نمایش رابطه بین آثار ، در هنگام فهرستنویسی به کار می‌رود . این نقاط دسترسی که در قوانین انگلومریکن در نظر گرفته شده است ، بشرح زیر است :

۱) اسم فرد به منزله یک نقطه دسترسی^{۴۳}

۲) اسم تنالگان به منزله یک نقطه دسترسی^{۴۴}

۳) عنوانهای قراردادی

۴) اسم و عنوان به منزله یک نقطه دسترسی^{۴۵}

پس از کاربرد ویرایش دوم انگلومریکن ، این ویرایش نیز مورد تجدید نظر قرار گرفت . این ویرایش سعی دارد برای همه انواع مواد کتابخانه‌ای و نیز برای زبانهای گوناگون قواعد یکنواختی را ارائه دهد (فتّاحی ، ۱۳۷۷ : ۳۱) . با این کار ، قوانین بطرف جهانی شدن پیش

43. Personal name access points

44. Corporate name access points

45. Name and title access points

می رود که نتیجه آن به کارگیری این قواعد به عنوان استاندارد فهرستنویسی است که ترجمه آن را به زبانهای گوناگون از جمله فارسی در دسترس داریم .

همچنین در " کنفرانس بین المللی بررسی اصول و آینده قواعد انگلومریکن " اصول فهرستنویسی و قواعد مربوط به توصیف و شناسه های به کار رفته در پیشینه ها در چارچوب فهرست کتابخانه ، مورد بررسی قرار گرفت . تأکید این همایش بیشتر بر کارکردهای پیشینه های کتابشناختی و توانایی فهرستهای کتابخانه ای بود (Tillet , 1998 : 31) .

استنتاج کلی

با پیگیری تاریخی روند توسعه قواعد فهرستنویسی توصیفی ، آشکار است که حذفها و اضافات این قواعد بیشتر برای رسیدن به جامعیت و یکدستی انجام گرفته است . در حقیقت ، قواعد امروزی مسیر تکامل قواعدی را که پانیتزی ، جوت وکاتر پی ریزی کردند ، نشان می دهد . برای ارائه بهتر کارکردها و هدفهای فهرست ، به ویژه در مورد آثار وابسته و نمایش آنها ، قواعد فهرستنویسی روندی تکاملی یافته است . همچنین انتخاب شناسه ها و ارجاعات به کار رفته در فهرستها ، در ابتدا به صورتی بسیار ساده و محدود بودند ، اما بر اثر تنوع آثار و نیازهای گوناگون کاربران ، تغییر و تکامل یافتند .

کارکردها و هدفهایی که کاتر برای فهرستها در نظر گرفت (دو کارکرد گردآوری و بازیابی) را می توان در کارکردهایی که ایفلا به منزله ملزومات کاربردی پیشینه ها بیان کرده ، مشاهده کرد . اما تأکید ایفلا بیشتر بر کارکرد بازیابی استوار است . در حالی که با توجه به تنوع و گوناگونی آثار ، آنچه بیشتر مورد نیاز است ، کارکرد گردآوری پیشینه ها است تا از این طریق بتوان آثار وابسته را در کنار هم دید و به رابطه کتابشناختی بین آنها پی برد .

همچنین با توجه به تغییرات سریع فن آوری جدید و تأثیر آن بر کلیه امور کتابخانه ها و افزایش روزافزون مواد الکترونیکی به اشکال گوناگون ، و همچنین قابل دسترس شدن و جهانی شدن فهرستها از طریق اینترنت ، نیاز به تجدید نظر ، حذف و تغییر بعضی از قواعد

فهرست‌نویسی توصیفی اجتناب ناپذیر شده است ، به ویژه قواعد مربوط به بازیابی و نمایش آثار وابسته و نشان دادن روابط کتابشناختی بین آنها در فهرستها که از اهمیت بیشتری برخوردار است .

منابع :

- تامپسون ، جیمز . تاریخ اصول کتابداری ، ترجمه محمود حقیقی . - تهران : مرکز نشر دانشگاهی ، ۱۳۶۶ .

- سلطانی ، پوری ؛ راستین ، فروردین . اصطلاحنامه کتابداری : فارسی به انگلیسی و انگلیسی به فارسی . - ویرایش دوّم . - تهران : کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ، ۱۳۶۵ .

- فتاحی ، رحمت الله . " روابط کتابشناختی در فهرست‌نویسی توصیفی " ، فصلنامه کتاب ، ۷ (۲) تابستان ۱۳۷۵ : ۲۲-۴۴ .

_____ فهرست‌نویسی : اصول و روشها . - ویرایش دوّم . - مشهد : دانشگاه فردوسی مشهد ، ۱۳۷۷ .

- ویسواناتان ، س . گ . " ماهیت ، نقش و اهمیت فهرست در نظام کتابخانه " . ترجمه محمد جواهر کلام ، اطلاع رسنخی ، ۱۰ (۱) بهار ۱۳۷۲ : ۸۷-۹۴ .

- Fattahi, Rahmatollah. " Super records, an approach towards the description of works appearing in various manifestations ", **Library Review**, 45(4) 1996 :19_29.
 - Gorman, Michael, and associates. **Technical services : today and tomorrow**. Englewood : Libraries Unlimited, 1990.
 - IFLA Study Group on the Functional Requirments of Bibliographic Records. **Functional requirement for bibliographic records**. – Frankfurt : Deutsche Bibliothek, 1997.
 - **International Encyclopedia of Information and Library Science**, edited by John Feather and Paul Sturges. – London : Routledges, 1997.
 - LeBlanc, James D. " Cataloging in the 1990s : managing the crisis (mentality) ", **Library Resources & Technical Services**, 37 (4) 1993 : 423_433.
 - Tillett, Barbara B. " The History of linking devices ", **Library Resources & Technical Services**, 36(1) 1992 : 23_36.
- _____ . **Report on the International Conference of the Principles and Future Development of AACR , October 23_25, 1997 held in Toronto, Canada**, *Cataloging & Classification Quarterly*, 26(2) 1998 : 31_55.